

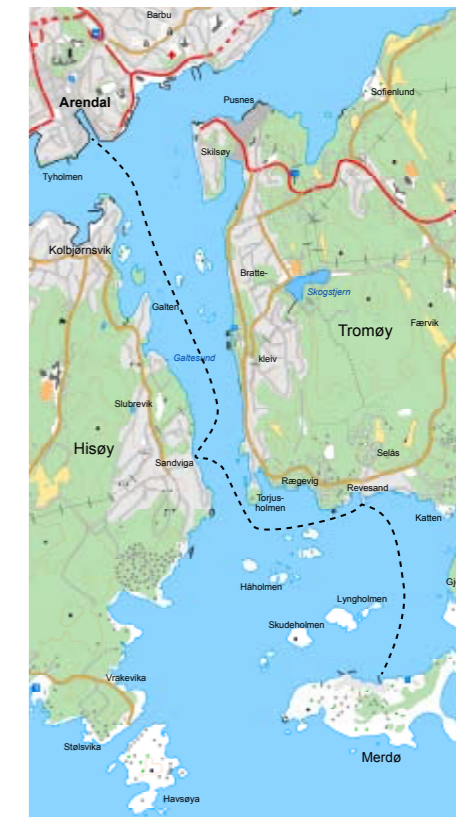
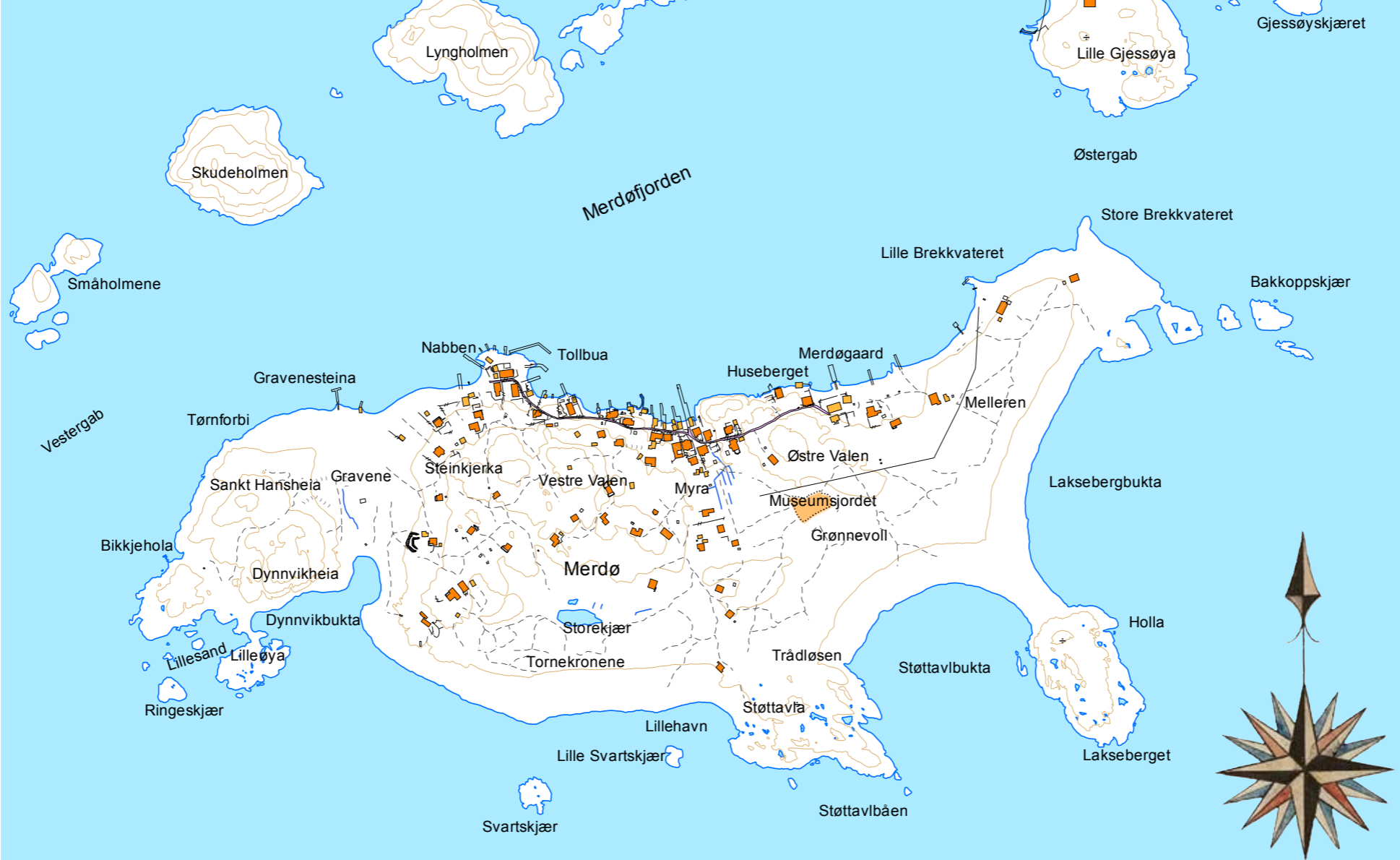
Velkommen til Merdøgaard

AUST-AGDER KULTURHISTORISKE SENTER

INNHold	
Merdøkart.....	2
Museet i skjærgården.....	4
Ei uthavn i Agder.....	6
Losene.....	8
Vernet landskap.....	10
Huset og eierne.....	12
Hovedbygningen.....	16
Storstua.....	18
Dagligstua.....	20
Kjøkkenet.....	22
Bryggerhuset.....	24
Det var en gang.....	26
Salen.....	28
Vevstua.....	30
Blåkamerset.....	32
Kinasalen.....	34
Sjøbua og fjøset.....	36
Grunnplan Merdøgaard.....	38

Redaksjon: Lise Råna, Fie Skaar Trysnes og Roald Hanssen
 Foto villtulipan s. 10: Rune Sævre
 Foto såpeurt s. 11: Per Arvid Åsen
 Foto Merdø s. 7, Jonas Lie s. 9 og Edeline L. s. 30:
 Fotograf ukjent/Aaks billedsamling
 Sv/hv foto s. 12, 14, 20 og omslagsbilde: Henrichsen,
 Arendal/Aaks billedsamling
 Øvrige foto: AAKs ved Tore Knutsen, Per Grimsgaard,
 Karl Ragnar Gjertsen og Roald Hanssen
 Silhuettene s. 13, 14, 27 og omslagssida, samt kartet s. 9
 hører til samlingene ved AAKs
 Kart: Aust-Agder fylkeskommune
 Design: Per Grimsgaard
 ISBN: 978-82-92927-01-4
 Trykk: Birkeland Trykkeri A/S
 Opplag: 2000
 Utgivelsen er støttet av Aust-Agder fylkeskommune

Båtturen ut til Merdø byr på mange kulturhistoriske "godbiter", som det gamle Bratteklev Skibsverft, forfatteren Gabriel Scotts hjem "Mågereiret", og godt bevarte bygningsmiljø rundt Torjusholmen, Rægevig og Revesand. På Hisøy passeres bl.a. den gamle uthavna Sandviga, med malerisk gammel bebyggelse og det nedlagte Sandvikodden fyr. Vil du studere disse områdene nærmere, kan du gå i land fra ferga både i Sandviga og Revesand.

Merdøgaard ligger på Merdø, ei tidligere uthavn i nåværende Arendal kommune. I 1930 ble eiendommen kjøpt av Arendals Museum, og er nå del av Aust-Agder kulturhistoriske senter. Hovedbygningen på Merdøgaard er et gammelt og tradisjonsrikt skipperhus av den bygningstypen som kalles Nedeneshus, og som vi finner bevart fra Grimstad og østover til Søndeled og Gjerstad: en lang toetasjes stuebygning med bare ett rom i bredden og markert svalgang.

Til gårdsanlegget hører også sjøbu, fjøs og løe, som var nødvendige bygninger i det gamle vekselbruket mellom gårdsbruk og sjøfart ytterst på Agder-kysten. Inventaret i bygningene forteller om den nære kontakten mellom Agder og Danmark, Nederland og England i seilskutetida. I tillegg til bygningene hører også ei badestrand og et friområde til museets eiendom.

Åpningstider:
Åpent alle dager i skolens sommerferie.
Omvisning begynner hver hele time fra kl. 12 til kl. 16, og varer ca. 45 minutter.
Rutebåt fra Tyholmen i Arendal.
Grupper ellers etter avtale i perioden mai-september.
For mer informasjon, se AAks hjemmeside www.aaks.no

Museet i skjærgården

De gamle frukttrærne i blomst en vårdag på Merdø

Ting å gjøre på Merdø

Det er flotte barnevennlige badestrender ved museet og ved Gravene.

Andre fine badeplasser finner du på Lakseberget og i Støttavbukta.

Det er gode fiskeplasser på Lakseberget og ved fyrlykta helt vest på øya.

Dette kan du studere på øyvandringen: Det gamle bygningsmiljøet, losutkikken med kanonen og med kompassrose i fjellet, gravrøyser, steingjerder og heiknausen "Steinkjerka" ved Gravene.

Kafeen ved museet er åpen i skoleferien.

Det er toalett ved kafeen og ved Gravene.

Kulturspor som gravhauger og røyser av rullestein, redskaper av flint og andre steinslag, bronse og jern forteller at det har bodd folk på denne kysten i uminnelige tider. Dette gjelder særlig fruktbare Tromøy, hvor det ble bygd kirke på 1100-tallet.

Navnet Merdø kommer trolig av *merd*, som på gammelnorsk betyr fiskeruse. Navnet kan beskrive bassenget som i dag kalles Revesandsfjorden, og som avgrenses av Merdø, Gjessøy, Tromøy og småholmene. Dette bassenget har form som en ruse med munningen vestover og bunnen mot øst. Det er ei lun havn med god ankerbunn, og avmerket på nederlandske kart helt tilbake til 1500- og 1600-årene.

Landkjenningen Jomåsknutene viser vei til Merdø på dette hollandske sjøkartet i dansk utgave fra 1568, "Søkartet offuer Øster oc Vester Soen".

Ei uthavn i Agder

Båken på Tjuvholmen viser innseilingen til Merdø havn.

På grunn av den strategiske beliggenheten og de gode havneforholdene vokste Merdø tidlig fram som ei viktig uthavn på Agder-kysten. Det samme skjedde ved en rekke andre naturlige stoppesteder for seilskutetrafikken langs kysten. Ei god uthavn hadde flere muligheter for inn- og utseiling, og like viktig var at sjøbunnen i havna ga godt ankerfeste. Her kom skutene inn for overnatting, for å søke nødhavn i uvær, for å fylle ferskvann eller reparere skader på skuta. Fra midten av 1500-årene, da trelasthandelen med Holland og England ekspanderte, fikk uthavnene fast bosetting og betydning for handel og kulturmøter med fremmede sjøfolk. Merdø lå strategisk til i forhold til tømmerhandelen, like utenfor utløpet av Nidelva. Her kunne skogeierne møte utenlandske skippere og forhandle om pris, mengde og kvalitet.

I 1607 ble det gitt kongelig bevilning til å opprette vertshus på Merdø. Det ble også etablert tollstasjon på øya og et skipsverft, hvor fartøyer ble bygd eller reparert. I denne tidlige perioden var det få fastboende på øya, bare 18 personer omkring 1650. Ved losutkikken på Vestre Valen, 26 meter over havet og øyas høyeste punkt, er innhugget to kompassrosor datert 1654. Like ved står en av opprinnelig to kanoner som borgerne i Arendal plasserte der i 1742 til forsvar av innseilingen mot byen.

I området vest på øya som kalles "Gravene", ble omkomne fremmede sjøfolk gravlagt. Et gravkors fra 1857 over jungmann Christian Sonne fra Bornholm var det siste som sto på denne lille gravplassen.

Mot slutten av 1800-årene bodde det ganske mange sjøfolk, losere og fiskere med sine familier på Merdø. Folketellingen 1900 oppgir 26 hus med 144 beboere. Det var fast skole på øya fram til 1942. Tollstasjonen ble nedlagt i 1960, og brukes nå som feriested. Losstasjonen ble nedlagt i 1971 og postkontoret i 1975. I 1977 bodde 18 voksne og ingen barn på Merdø. I dag er det enda færre fastboende på øya. Bare om sommeren er Merdø tett befolket, i likhet med de andre gamle uthavnene på Agder.

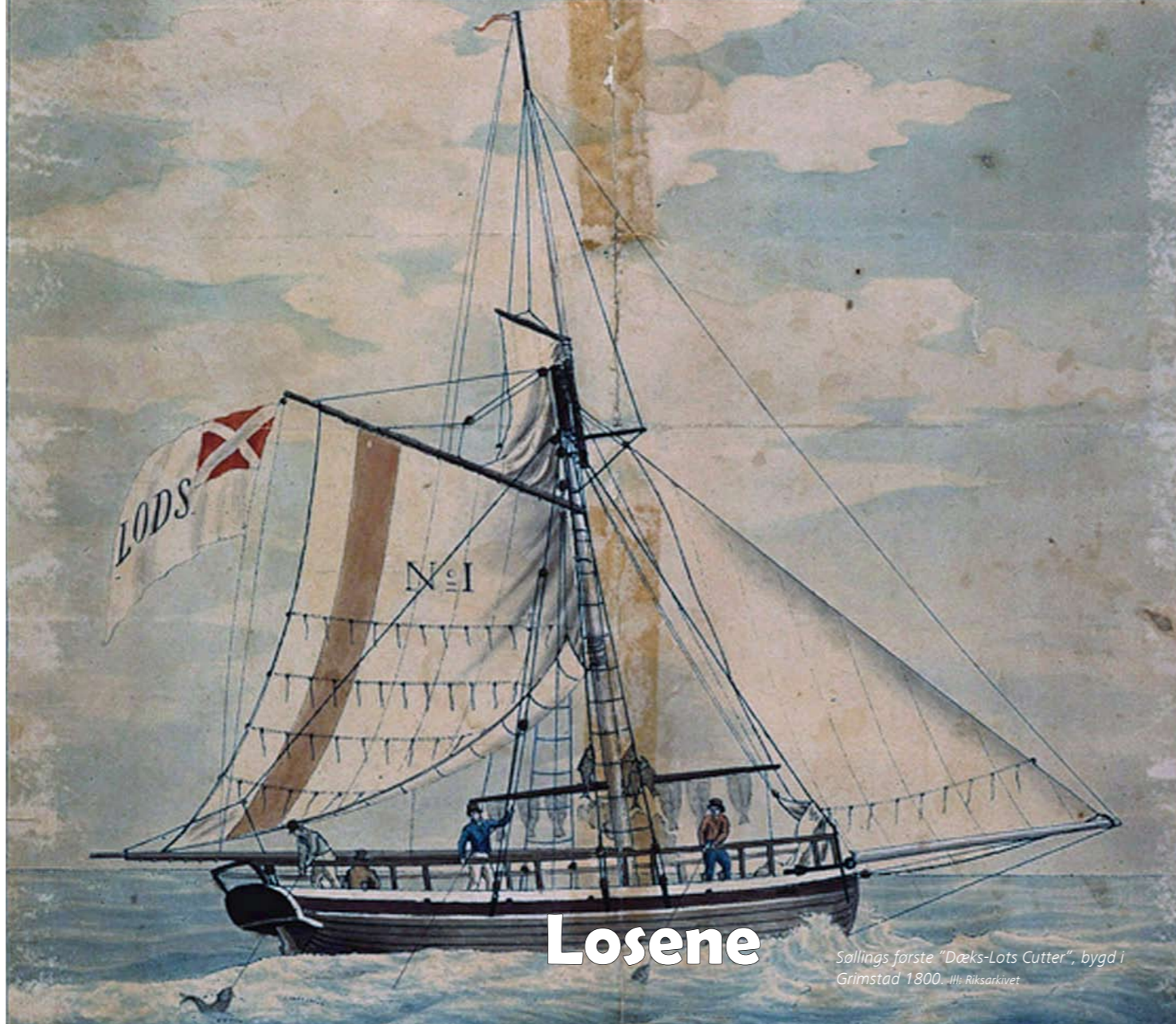

Merdø ca. 1900.

Fra 1720-årene ble lostjenesten regulert. Losstasjonen på Merdø ble organisert på denne tida. Det sto opprinnelig to loshytter på de høyeste punktene på øya, men i dag er bare hytta på Vestre Valen bevart. Like ved hytta kan vi finne to kompassroser på fjellet – trolig hugget inn av loser som ventet på oppdrag. Losene i uthavnene

hadde et farefullt yrke, som ofte gikk i arv fra far til sønn. Losenes sikkerhet ble radikalt forbedret da de åpne lossjektene ble avløst av dekksbåter. Det var marineoffiseren Peder Norden Sølling som fikk bygd den første dekksbåten i Grimstad - etter engelsk modell - i år 1800. Med dekksbåtene kunne losene seile helt til danskerevet for å holde utkikk. Mot slutten av 1800-tallet lanserte konstruktøren Colin Archer en ny type losbåt, ei kravellbygd, spissgattet skøyte. Dette var særdeles gode sjøbåter og av den grunn holdt de stand helt fram til andre

Søllings første "Dæks-Lots Cutter", bygd i Grimstad 1800. Ill. Riksarkivet

verdenskrig. Dagens losbåter er planende og hurtiggående aluminiumsbåter.

Losene på Merdø var organisert i Arendals losoldermanns laug. En av de mest kjente var Jens Tønnesen Taarup, som i 1792 fikk kongens fortjenestemedalje etter at han i desember 1791 reddet fregatten "Gerner" med over 100 mann om bord. "Gerner" var under kommando av kaptein Løwenørn, og var på hjemtur fra Marokko etter å ha betalt den årlige dansk-norske skatten til sultanen for å slippe sjørøveri. Los Søren Hansen Nabben hadde del av æren for "Gerner"s redning, men fikk ingen medalje. Han seilte ut losen som entret om bord, og viste vei tilbake gjennom tåka. Borgerne i Arendal samlet inn penger til en sølvkanne, som

Søren fikk i 1795 for sin dyktighet og sitt mot. Kannen fikk han ikke beholde lenge. Familien måtte pantsette den til kjøpmann Foss i Arendal i nødsårene 1807-14, og klarte aldri å innløse den. Historien om Søren Hansen Nabben fikk plass i Lyder Sagens lesebok og i senere lesebøker.

Losstasjonen på Merdø ble nedlagt i 1971. I dag blir all lostjeneste på Agder-kysten betjent fra Kristiansand distrikt, men redningsskøyta i Arendal blir benyttet en del til losbåttjeneste. Det var på Merdø Jonas Lie hentet mye av stoffet til romanen "Losen og hans hustru" (1872). Losenes arbeid var livsviktig for seilskutene, men til tider livsfarlig for losene selv, noe dette korte sitatet fra boka illustrerer:

Jonas Lie

Men Merdø-losen kjennes best av den kaptein, der en beksvart vinternatt, når sjøen går som tårn, er kommet inn for bare stumpene i farvannet rundt Torungene, og vet at han må renne på land, om han ikke får los. Han hører sig praiet, linen kastes, og en drivvåt los står plutselig på dekket. Mannen bytter klær, får sig et glass til opvarming og overtar kommandoen; - han har ikke betenkt sig på å jumpe ut i sjøen med linen om livet; ti på annen vis kunde fartøiet ikke bordes.

Merdø ligger på det store raet fra siste istid, en langstrakt morenerygg som kan følges fra Vestfold sørover langs kysten dels som øyer, dels som undersjøiske banker av sand og grus, grunner og båer. Raet landskapsvernområde strekker seg fra Jerkholmen i vest til Tromlingene i øst, vernet fra 2000 med tilhørende plante- og fuglelivsfredning. Verneområdet omfatter 21.625 dekar, hvorav 85 % faktisk ligger i sjøen! Her finner vi tareskog, viktige gyteplasser og oppvekstområder for fisk. Midt i verneområdet ligger 260 dekar store Merdø, med bebyggelsen samlet på den lune nordsiden av øya, og med den livsviktige dyrkingsjorda nøye fordelt mellom husstandene.

Kaprifol.

Vernet landskap

Villtulipan.

Dyrkingsjord har alltid vært en knapphetsressurs på Merdø og opphav til stridigheter. Rettighetene til tang og tare var felles. Tangen var viktig til gjødsling av den magre sandjorda, og aske fra tangbrenning ble brukt til framstilling av jod. De verdifulle lakserettighetene gikk på omgang mellom gårdene på åremål.

I dag er kulturmarka på Merdø preget av gjengroing, som i de fleste uthavnene og for øvrig i skjærgården, der husdyr ikke lenger går på sommerbeite.

Både i hagene og på tidligere dyrkede teiger finner vi det som ofte kalles "ballastplanter", levende kulturminner fra seilskutetida. Skuter som ikke hadde last på veien hjem fra havner i utlandet, tok inn ballastmasse for å stabilisere fartøyet og gjøre det seilingsdyktig. Massen besto av jord, stein og grus, kanskje iblandet kritt og flint, alt bestemt av lokale forhold på avreisestedet, enten det var i Europa, Asia eller Nord-Afrika. Enkelte redere og skipper var bevisste på å ta med god jord som ballast, kanskje fordi de ønsket jord til egen hage. Men som regel ble ballasten kastet på sjøen eller losset på land der havnemyndighetene bestemte. I ballastjorda var det frø av mange slag, og noen få planter var robuste nok til å slå rot og spre seg i hager og enger. Opprinnelig kjenner vi til over hundre arter som ble funnet på ballast, mens vi i dag kan finne rundt 20 slike planter

Såpeurt.

i landsdelen. Merdø ble ikke brukt i særlig grad som lossested for ballast, men vi finner likevel arter som murtorskemunn, såpeurt og villtulipan her. Når det gjelder særlig vakre planter og arter brukt i folkemedisinen, ble de trolig tatt med av skipper og mannskap på seilskutene. Noen arter er også så gamle i området at en regner med at munkene innførte dem fra Europa i katolsk tid. Dette er trolig tilfelle med såpeurten, en kjent legeurt som i vår tid har blitt en skattet prydblante.

Da Merdøgaard ble museum i 1930, omfattet eiendommen omtrent en tredel av øya: Merdøgaard, Merdøhus - vaktmesterbolig i dag - Grønnevoll, en del av Gravene på vestsiden og et par tomter midt på øya, alt samlet på en hånd i annen halvdel av 1700-tallet. Kjøpesummen for eiendommen med hus og innbo var 15 650 kroner, en høy pris på den tida. I 1953 ble eiendommen øst for museet innkjøpt. Nåværende grenser går tilbake til utskiftningen av jord og utmark på Merdø i 1833.

Den første eieren vi får et konkret inntrykk av, er Zacharias Allewelt, født i Bergen i 1682, død i København 1744. I 1726 førte han galioten "Den unge Jomfrue" i trekantfarten på de danske handelsstasjonene i Afrika og Dansk Vestindia, og var altså involvert i den dansk-norske slavehandelen. Siden seilte han for Asiatisk Kompani, først som overstyrmann på "Slesvig", og fra 1735 som kaptein på fregatten "Dronningen av Danmark". Til Kina førte skutene sølvbarrer, speil, spansk vin og gamle oppussede våpen. Tilbake fra Kina brakte de med seg te, silkevarer, lakkerte arbeider, porselen og andre varer som ga god fortjeneste.

Huset og eierne

Edeline Annette Larsson i salen ca. 1910.

I 1725 giftet Allewelt seg med Gjertrud Andersdatter Dahll fra Neskilen ved Eydehavn, den gang kjent uthavn med trelastutførsel, gruvedrift, gjestgiveri og tingsted. De fikk to barn på Merdø, en sønn i 1727 og en datter i 1728. I 1729 fikk de en sønn i Neskilen – nåværende Eydehavn - og i 1733 en datter i København.

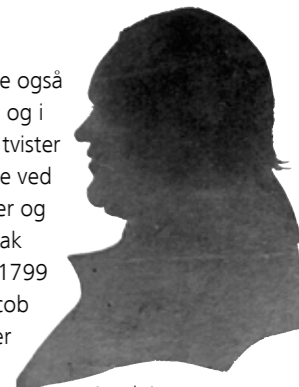
Familien Allewelt må ha savnet Merdø, for i april 1736 får han festekontrakt på den tomte på øya "hvor hans iboende og paa Merdøe opbygte Huuser paastaar". Det var kanskje slik at familien bodde på hjemlige trakter, mens Zacharias var på langfart.

Etter Allewelt overtok Kina-kapteinen Jesper With huset i 1742. Han satt i direksjonen til Det Guineiske Kompani, som bl.a. eide slaveskipet "Fredensborg", kjent fra forliset ved Gitmertangen - lengst øst på Tromøy - i desember 1768. With var gift med sin kusine, Gjertrud Allewelts søsterdatter Anne With. I 1756 solgte han huset til Annes fetter Ole Larssøn Dahll for 200 riksdaler. På auksjon i 1761 kjøpte Dahll også naboeiendommen, som tilhørte Gustav P. Engzelius, for 205 riksdaler.

Da Ole Larssøn Dahll døde i 1766, giftet enken Mette Herlofsdatter seg med skipper Syver Thorsen fra Øyestad. I hennes skifte fra 1769 står det at sjøbua var nybygd, panelt og rødmalt. Syver Thorsen ble boende i huset og kjøpte bl.a. i 1772 festetomta som

huset står på. Han giftet seg med Charlotte Frederica Steen, som etter Syvers død solgte huset til skipperborger Jacob Larssøn (1746-1820) for 550 riksdaler i 1781. Jacob var gift med sitt søskenbarn Edel Nielsdatter. De var begge fra Tromøy, han fra Torjus-holmen, hun fra Rægevig. Deres fedre var brødre og skipper.

Jacob Larssøn kjøpte også opp jord på Merdø, og i 1790-årene ble det tvister om lakserett og fiske ved holmene, om gjerder og beiterett. Ved rettssak og forlik i 1798 og 1799 ble grensene for Jacob Larssøns steingjerder fastsatt. Han fikk lakserett hvert tredje

Jacob Larsson

år for fisket ved Lakseberget og for "det indre eller Mellem Fiskeriet som også kalles Nottolsbovens Fiske" og bruksrett til de østre og vestre holmene og Skudeholmen. De to neste årene tilfalt fisket de øvrige loddeierne. Fisket på Bakkoppkjæret ble inndelt i åremål på samme måte. Det ble videre forbudt å la sauer og geiter beite eller gå løse på Merdø, og den som hadde svin, måtte gi dem ring gjennom trynet for å hindre at de rotet i jorda. Dynnvika, hvor det var mest tang, var felleseie som holmene. Tang ble solgt som gjødsel og ga ekstrinntekt. Den som ikke holdt seg til avtalen, måtte betale 10 riksdaler i mulkt til øyas fattige.

I 1799 ville Jacob Larssøn ha utskiftning, for å få samlet eiendommen i øst. Han fikk premierløytnant Thomas Bast Flinthoug, som hadde regulert Arendal etter brannen i 1798, til å lage et kart over øya med forslag til fordeling. Dette kartet viser hvor tett husene sto på Østre Merdø. På grunn av protester ble det ingen utskiftning før i 1833, da de nåværende eiendomsgrensene ble fastlagt. Lakserett og felleseie ble som i 1799, og inntekter av vrak og strandingsgods var også felles i forhold til hver enkelt eiendom. Fordi tomtene var så små, ble det tillatt å bruke andres grunn ved reparasjoner av hus.

Merdøgaard har mange minner om Jacob og Edels velstand. Seks av deres åtte barn levde opp. Eldstesønnen Peter (1782-1854) slo seg ned i Sæby i Nord-Jylland, hvor han fikk tallrik etterslekt. Lars bosatte seg i Venezia. I 1819 giftet datteren Anne (1791-1882) seg med skipper Thomas Jensen fra Merdø, og de bodde i huset sammen med søsteren Karen

Larssøn (1789-1869). Den yngre broren Jacob Jacobssøn Larssøn (1793-1878) arvet slektshuset på Torjusholmen. Hans sønn skipsfører Jacob Chr. Larssøn (1826-1908) samlet i mange år lokalhistorisk stoff og skrev slektens historie. Det var hos ham tanken om Merdøgaard som museum først oppsto.

Kjøkkenet ca. 1910

Huset og eierne

Dette brevet sendte Lars til sin mor Edel i november 1824:

*Livorno den 30 November 1824
Elskede og Dyrebare Moder
Da en Vis Capt James Lund fra Bergen, en særdeles god Ven af mig i dette Øyeblikk afsejler til Amsterdam, men maaskee denne Vinter snarere kan indkomme til Norge, er det ieg benytter Hannems gode tilbud at besørge disse Lineder det første mueligt til Bestemmelsen.*

Ieg modtog rigtigen sin Tid Kiære Moders skrivelse befordret ved Broder Peters Skipper; af samme erfarer ieg med glæde Dyrebare Moders samt Sydskenes gode Befindende; ieg Lever Gud være Lovet ogsaa vel, M Anne er saa La, La, som sædvanligt. Ieg er som tilforn meldt paa Kontoir her i Livorno hos Herrene Scollier Groban & C, ieg er vel fornøyet med dem og troer ieg at de ere det samme med mig. Bedes Tusindegange at hilse fra

Marianne og mig, Mine kiære Søstre Karen og Anne, svogere, Broder Jacob samt Broder Peter maa han tilskrives og ære selv Dyrebare Moder paa det mest Ømmeste. Hilset Fra os begge, og udbedende mig Deres Moderlige Velsignelse henlever ieg Elskede Moder Deres Hengivne og Ærbødige Søn Lars J Larssen. Vær god Kiære moder at tilskrive mig ved en hver Forefaldende deregte Leglighed her til Livorno, Gud velsigne Dem, Lev vel.

I 1871 flyttet Jacob Chr. Larssøns søster Edeline Annette (f. 1834) til Merdø. Hun ble boende i huset til sin død i 1915. Huset ble i 1902 kjøpt av Agathe Larssøn Hammerlé (1844-1917), datter av Jacob Edler Larssøn fra Sæby, som var Veritas-sjef for Svartehavet med bopel i Odessa. Fru Hammerlé bodde i Berdiansk – ved Arovhavet i nåværende Ukraina - og besøkte Merdø flere ganger sammen med sine døtre Alma og Irma. Fra 1917 til 1930 tilhørte eiendommen konsul Peter F. Dahll i Molde. Enken Helga Dahlls skjøte til museet er datert 18. desember 1930.

Personaliasamlingen
AAks, boks nr. 289

På tomte som Allewelt festet i 1736 av Siri Christophersdatters arvinger, sto trolig det huset som var bygd av Christopher Jørgensøn Merdø, som døde i 1681. Ektemennene til Christoffers tre døtre Siri, Gunborg og Maren solgte huset i 1698 til Stian Gunnesøn, men beholdt eiendomsretten til tomte. Stian døde i 1709, og skiftet etter ham beskriver huset. Det hadde godt tegltak og god kledning, ei stue med "Jern Kakel Windovn", to skiver - bordplater til å slå opp, hengslet i veggen - faste benker og et hjørneskap av eik. På benken lå en sju alen lang flamsk benkedyne med blått vadmel under. Det var ingen løse stoler og bord i boet. Fast innredning, som vi kjenner fra bygdene, var vanlig også ved kysten på denne tida.

I kjøkkenet var det skorstein, to matskap, skive og benk, mellom stue og kjøkken ei panelt innelukket seng. I annen etasje to rom med faste senger, og loft over. Foran inngangen til huset var en sval av bord med et spiskammer i over- og underetasjen, inntil stuehusveggen et bryggerhus med skorstein, bakerovn og innmurt gryte og et tomt loft over. Dertil eide Stian et lite fehus og en gammel sjøbod, og halvparten i brygge og bolverk ut til sjøboden.

Det var Zacharias Allewelt som bygde opp huset på Merdøgaard, i den form det har i dag, med to fulle etasjer og loft.

Hovedbygningen

Når vi kommer til 1769 og skiftet etter Mette Herlofsdatter – som var gift med Ole Larssøn Dahll – har huset fått samme grunnplan som i dag, med stue, dagligstue, kjøkken, gang og bryggerhus under ett tak. Kjøkkenet er utvidet ut i svalen på baksiden av huset. Samme grunnplan har bl.a. våningshusene på Hurvedal i Froland og Angelstad i Holt, en gammel bygningstype på Agder som Eilert Sundt kalte "nedenesk stuetype". I annen etasje finner vi sal, salskammers og et lite rom over kjøkkenet, over bryggerhuset et lite kammers og et stort rom som alt i 1769 kalles kinasalen.

Stue og sal hadde den gang bare ett vindu mot øst. Innboet var rikt, med flere skatoll, omhengssenger, lærtrukne stoler og forgylte speil. I kjøkkenet fantes bl.a. fem dusin tinntallerkener og fem dusin steintøy-tallerkener. I Mette og hennes menns tid kom det bl.a. tapet i storstua og nye ovner i dagligstue og sal i annen etasje.

I begynnelsen av 1800-årene gjennomgikk huset en hovedreparasjon, og fikk det utseende det har i dag. Mange av lofts-bjellkene og bjelkene i bryggerhuset har innskåret initialene JLS, for Jacob Larssøn. Panelet ble skiftet fra stående til liggende, listverket ble modernisert, vindusrammene fikk større glassruter, den gamle portalen ble kjøkkendør, og hovedportalen fikk empire dører og –omramming. Storstue, vevstue og kinasal fikk nye ovner. Denne ombygningen

har antagelig skjedd før 1811, da firmaet Pretorius i København gikk fallitt, og Jacob Larssøn mistet sin formue. På kartet fra 1799 har huset et tilbygg ut mot fjøset, øst for bryggerhuset, som antagelig inneholdt vedskjul og do. På 1800-tallet og fram til 1930 ble hus og innbo tatt vare på og vedlikeholdt, men ingen større endringer ble gjort. Etter museets overtagelse i 1930-årene, ble huset åpnet for publikum. I desember 1944 drev en mine på land som ble sprengt av tyske soldater. Vinduene i østgavlen ble slått inn, ruter andre steder knust, og takstein ødelagt. Etter krigen var bygningen nedslitt, og først etter omfattende restaureringsarbeid ble huset åpnet igjen i 1950. Konsulent Finn Krafft fra Riksantikvaren fant fram de opprinnelige fargene i interiørene og ledet restaureringsarbeidet. I 1959 ble kledningen på østgavlen fornyet. Klimaet i havgapet tærer på de gamle bygningene.

Hovedbygningen på Merdøgaard ble fredet i 1924. Fredningen setter strenge regler for vedlikehold og endringer av bygningsmassen, da selve formålet med fredningen er å bevare ektheten og aldersverdien av bygningen. Det fuktige kystklimaet ved Skagerrak gjør vedlikehold og reparasjoner til en viktig og særdeles krevende del av forvaltningen av dette gamle og historisk viktige gårds-anlegget. En annen utfordring er den slitassen som flere tusen museumsbesøkende årlig innebærer for selve bygningen og for interiøret.

Storstua ble bare nytt til fest og høytid. Romutstyret er typisk for 1700-årene på Agder, med brystpanel, engelsk tapet fra 1760-årene i grått, blått og hvitt, kraftige taklister og hvitskurt gulv. Rokkostatolene i bjerk og vingebordet er utført lokalt. Spelene mellom vinduene er engelske, ett med Edel Nielsdatters navn bak og ett med Jacob Larssøns, og året 1778 for deres forlovelse. Både den trekantede stolen i hjørnet, spillbordet med svungne ben, og det merkelige "røkebordet" med bukkeføtter er norsk arbeid etter engelske forbilder. Den store ovnen fra Næs Jernverk - "Kentauren" - er støpt etter modell av Henrich Meldahl fra 1807, og de to bjerketres lyspolerte spillbordene med rette ben er fra samme tid. Over ett av disse henger to kobberstikk av den dansk-norske kirken på Wellclose Square i London, oppført i 1696. Kobberstikkene tjente som kvittering til dem som ga gaver til oppføringen av kirken.

Fraorstua 1898. Maleri av Carl Frithjof Smith. Maleriet tilhører AAKs.

Storstua

På veggene henger familiebildene av slektene Dahll/Larssøn, og minnetavle over Mette Larsdatter, utført av Andreas W. Ellermann, og over sønnen hennes Jacob Larssøn og hans kone Edel. De to siste har eid de engelske stikkene fra 1792 med motiver fra Josefs historie og den fortabte sønn. Thomas Bast Flinthougs kart viser Merdø i 1799. Det oljemalte portrettet forestiller Jacob og Edels sønnesønn Jacob Edler Larssøn (1811-72) som var forretningsmann og bodde i Antwerpen og Odessa.

På dette kartet fra 1799 ser vi husene på Merdøgaard tegnet inn nede til venstre.

Den grønmalte dagligstua kalles også kammerset. Armstolene i bøk, mahogniskatollet og speilet mellom vinduene er engelske. Stolene skal ha kommet til Merdø med Thomas Jensens mor Nancy Evans (1752-1832), som var fra Liverpool. Bordet og sølv- og nøkkelskapet er norske arbeider fra midten av 1700-årene. På veggen henger bildene av slektens medlemmer i 1850-årene i Jylland, Antwerpen og Odessa. Ved ovnen står en kubbestol av 1600-tallstipe med utskåren snorfletting, som har tilhørt Mette Larsdatter Dahll på Torjusholmen.

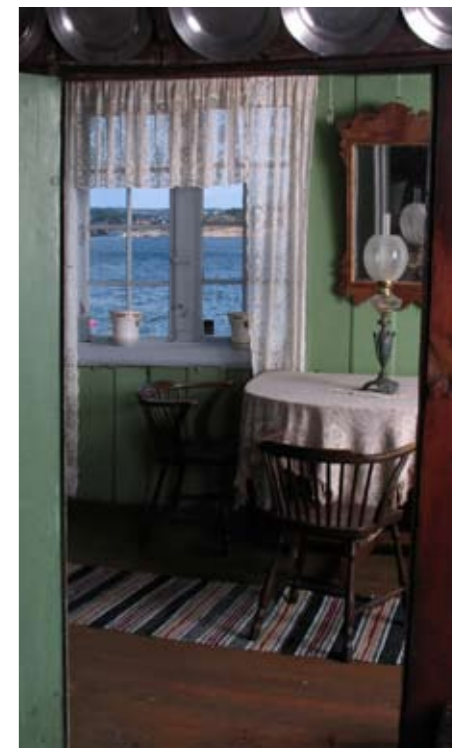
Aspedistra i vinduet 2008.

Dagligstua

Edeline Annette Larsson og brorsønnen Morthen Larsson i dagligstua ca. 1910.

Over ovnen finnes en hylle for sjøkart, over døra henger kapteinens langkikkert, i kroken ser vi avismappe og brettspill. Ned fra taket henger husmorens klokkestreng. Ved siden av dagligstua er spiskammerset med servise, kryddersett, krukker til olje, eddik og brennevin, kinesisk tekanne og tallerkenkurv. Det er vindu ut til bryggerhuset – grovkjøkkenet - så husmoren kan følge med i arbeidet der.

Blick fra kjøkkenet inn i dagligstua.

Kjøkkenet er utvidet ut i svalgangen på baksida av huset. Kjøkkenet har åpen skorstein med skorejern til å henge grytene i under kokingen. Den enkle hverdagskosten ble laget her. Steking og koking i større omfang som ga matos og lukt, foregikk helst i bryggerhuset, ettersom kjøkkenet også var spise- og oppholdsrom. I det veggfaste skapet er det plass til servise og kjøkkentøy, samt ved. Under taket finnes melkehyster, på veggene tallerkenhyller med engelske serviser fra Edel Nielsdatters utstyr i 1782 og datteren Annes fra 1819, og tinn med Jacob Larssøns monogram og stempeler fra firmaet Bush og Perkins i Bristol. Krukker, fat og gryter av nederlandsk og dansk leirtøy ble mye brukt

Kjøkkenet

i husholdningen på Agder ved siden av det mer kostbare kjøkkentøyet av jern, messing og kobber.

Dansk leirtøykrukke av rød tegl, som hørte med blant de daglige bruksgjenstandene på Merdøgaard.

Senere kom det mer solide engelske "flint"-steintøyet i bruk. På Merdøgaard er det bare bevart den danske leirtøymuggen i hjørnehyllen fra begynnelsen av 1800-årene og et stort dansk fat fra slutten av 1700-årene i bryggerhuset. Leirtøy kom med kornskutene fra Danmark og med skuter fra Nederland.

Gangen utenfor kjøkkenet danner mellomrommet mellom bryggerhusbygningen og selve våningshuset. I bryggerhuset finner vi bakerovn og innmurt bryggerpanne, og utstyr til brygging, baking, storvask og stryking. Fiskemorteren av marmor har Edel Nielsdatters og Jacob Larssøns navn og årstallet 1782, og må være en bryllupsgave. Legg merke til utslagsvasken i hjørnet. Alt vann måtte bæres fra brønnen utenfor.

I rommet bak bakerovnen fortelles det at gårdsgutten hadde soveplass. Der står det rester av ei tidlig 1700-talls omhengsseng.

Fiskemorteren ble brukt til å lage farse for fiskeboller og fiskepudding.

Bryggerhuset

Gorojern og melkesil. Korset i bunnen av melkesilen skulle beskytte melka, for ingen onde makter slapp gjennom dette korset.

Den daglige inngang var kjøkkeninngangen på baksida av huset. Der står i dag den gamle hovedinngangsdøra fra 1735. I "bestegangen" henger maritime gjenstander, bl.a. bilder av skonnert "Alexander Møller", bygd 1849 av Jørgen Erlandsen Vik i Fjære og ført av Jacob Jacobsen Larssøn, og "Vikingen", ført av sønnen Jacob Chr. Larssøn.

Skonnert "Alexander Møller", som Jacob Jacobsen Larssøn førte.

Over døra henger et utskåret og malt ornament fra 1780-1800, antagelig styrebrettet fra en skipsgigg.

Snutepartiet fra en sagfisk er en souvenir fra fjerne farvann.

Det var en gang...

På gangen ovenpå ser vi husets eldste dør og et blyglassvindu fra husets første tid, med 20 ruter i hver ramme. Så mye glass er et mål på velstanden i uthavna Merdø. Over vinduet er felt inn en silhuett av frøknene Norberg og Hornbech, venninner av Karen Larssøn. På gangen står en flatlokket skipskiste og en rundlokket utstyrskiste fra 1776. Den siste har tilhørt Edel Nielsdatters søster Johanne, som var gift med Jacob Larssøns bror Peter på Torjusholmen. Kisten ser ut til å være dekorert av maleren Jørgen Schultz (1718-86). Han var fra Horsens i Jylland, bodde på Havstad og har bl.a. dekorert Tromøy kirke i 1758.

Salen over storstua var både gjesteværelse og selskapsrom. Fargene i rommet er kraftige, som vanlig på 1700-tallet, med dypt blått i tak og dører og rød belistning. Papirtapetet var opprinnelig rosa med sort mønster, og er fra Allewelts ombygning i 1735. Døra, skapet og listverket er fra samme tid. Interiøret har detaljer som tilsvarer det som ble laget i byborgernes hus i København etter brannen i 1728. Det er trolig at Allewelt med sin direkte kontakt med københavnermiljøet og sin status som Kinakaptein, har vært formidler av stilimpulser og nye moter fra hovedstaden til kjøpmenn i og omkring Arendal. Ovnene fra 1756 med krigsguden Mars er fra Fritzøe Jernverk i Larvik. Verket eide mange jerngruver rundt Arendal. Ovnen, speilet, dragkisten ved vinduet og senga er fra Ole Larssøn Dahlls eiertid 1756-66.

Sengeomhenget er fornyet i 1960. Gulvuret har nederlandsk kasse fra slutten av 1600-årene, og verk med en viser, og kalles "lantern clock". Rommet er ellers møblert med norsk emporiesofa med voksduktrekk, engelske mahognistoler med hestehårstrekk fra ca. 1800, og nordfranske stoler med sivseter fra midten av århundret.

Skjermbrettet skal være utført av maleren Jean Neuwert (1680-1765), som bl.a. arbeidet i Arendals første kirke. Det viser en mytologisk scene: nymfen Callisto som

Salen

straffes av Hera, fordi hun hadde latt seg forføre av Zeus. I det veggfaste skapet er det utstilt glass og steintøy: deler av Edel Nielsdatter og Jacob Larssøns serviser fra Wedgewood med påtrykte monogrammer og årstallet 1778, året for deres forlovelse. Edels servise har rød trykkdekor, Jacobs sort. Ett eneste av glassene deres er bevart, resten av glassene er fra 1800-årene. Kaffe- og teserviset i engelsk rosa "lustre" steintøy er antagelig hjemført til Anne og Thomas Jensens bryllup i 1819. Likeså kaffekannen i sølv "lustre". Skåla med innvendig sil er av nederlandsk fajanse fra midten av 1700-årene og kalles "koldskål", fordi den ble brukt til servering av kalde fruktsupper og drikker.

Deler av Edel og Jacobs serviser med rød og sort dekor.

I dette rommet finnes vevstol, rennebom, rokk og annet håndarbeidsredskap. I 1910 sto det fremdeles seng her: "I denne hensov tre generasjoner". I kroken ved ovnen står en kubbestol fra 1775 med nattpotte av tinn i setet. I det grønmalte hjørneskapet fra ca. 1780 står en del kinesisk porselen, bl.a. et krus som har tilhørt Edels foreldre, Niels Peterssøn Rægevig og Karen Larsdatter Dahll, kanskje gave til deres bryllup i 1741.

Ungdomsbilde av Edeline Annette Larssøn.

Vevstua

Karaffelen med Edels initialer er engelsk, de to andre er irske, den ene merket Cork. Gipsbysten på veggen forestiller Edeline Annette Larssøn, som bodde i huset fra 1870, og som var den siste fastboende eier. Den er laget av Agathe Larssen Hammerlé.

Under skråtaket i enden av svalgangen mot vest finner vi "husjomfruens" rom. Tapetet er fra 1880-årene. Utstyret er beskjedent. Typisk i gamle hus er slagbenken, brukt som seng for barn og tjenestefolk.

På veggen henger skriftstedet "Watch & Pray". Innerst i gangen finner vi det store lintøyskapet, hvor det også ble oppbevart servise.

Blåkammerset

Kinasalen har brystpanel i dypt grønt med rød staff og marmorerte fyllinger. De nåværende fargene er dels framkalt, dels malt på nytt av Finn Krafft i 1950. Han fant at panelet måtte skrive seg fra to rom, da de fleste ramtrærne rundt fyllingene var grønne, andre blå, og vilkårlig blandet. Hvor brystpanelet er flyttet fra, kan bare bli gjetninger. Men det er lite sannsynlig at rommet sto med både grønne og blå ramtrær. Det kan derfor være satt opp av Jacob Larsson samtidig med tapetet fra 1780, og er da blitt malt i den gråhvite fargen som avdekkingen i hjørnet bak døra viser som fargelag nummer to.

Skjøte på eiendommen fra 1791.
Lokaliasamlingen AAKs, boks nr. 208

Kinasalen

Navnet kinasalen, som rommet kalles i Mette Herlofsdatters skifte i 1769, kan det ha fått på grunn av inventaret eller deler av det, som kan ha stått fra kinakapteinene Allewelts og Jesper Withs tid. Det var i 1769 møblert med et sengested med gammelt gult omheng, to puter og to dyner, videre ei seng uten himmel, seks stoler og to lenestoler med åpen rygg og gult brodert trekk på setet - av samme stoff som omhengenget - to taburetter, et forgylt speil og seks forgylte lampetter.

Senga som nå står her, har "nytt" omheng. I monterer ligger Allewelts bibel, Christian den fjerdes utgave fra 1633, med slekts-optegnelser.

I skiftet etter Mette Herlofsdatter i 1769 nevnes at sjøbua er ny, med dyp rødmalt kledning og godt tegltak, med vedskjul og et vel innredet loft. Deler av sjøbua er oppført av tømmer fra et 1600-talls hus, med dekorasjoner malt rett på tømmerveggene: enhjørning, svin, drage, rev og ulv mellom trær og blomster. Sjøboden var gårdens stabbur.

Huset har to rom samt innelukkede svalganger i hver etasje. I første etasje er saltebod og rullebord. Salteboden var til oppbevaring av saltmat, dvs. kjøtt og fisk, mens kornloftet i andre etasje inneholder

"Jomfru" og takletau. Jomfrua ble brukt til å stramme vant på ei skute.

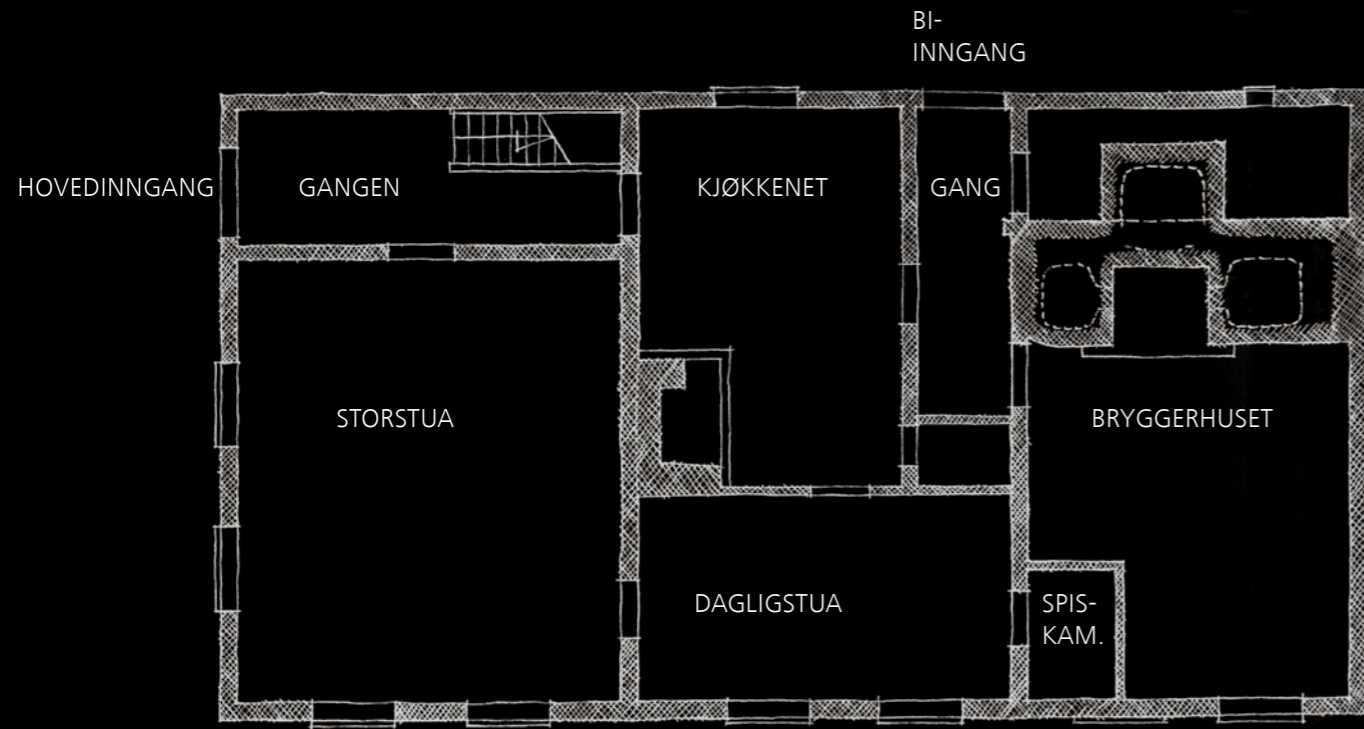
Sjøbua og fjøset

store kornbinger og håndkvern. Sjøboden inneholder også rullebord med en stor steinrulle, og seilmakerloft som ble innredet av seilmaker Martin Lindegaard i 1950. I trappeoppgangen står et par ski som ble brukt på usikker is. På veggene finner vi mange innskrifter fra Edel og Jacobs tid, bl.a. har døtrene Anne og Karen skrevet navnene sine her.

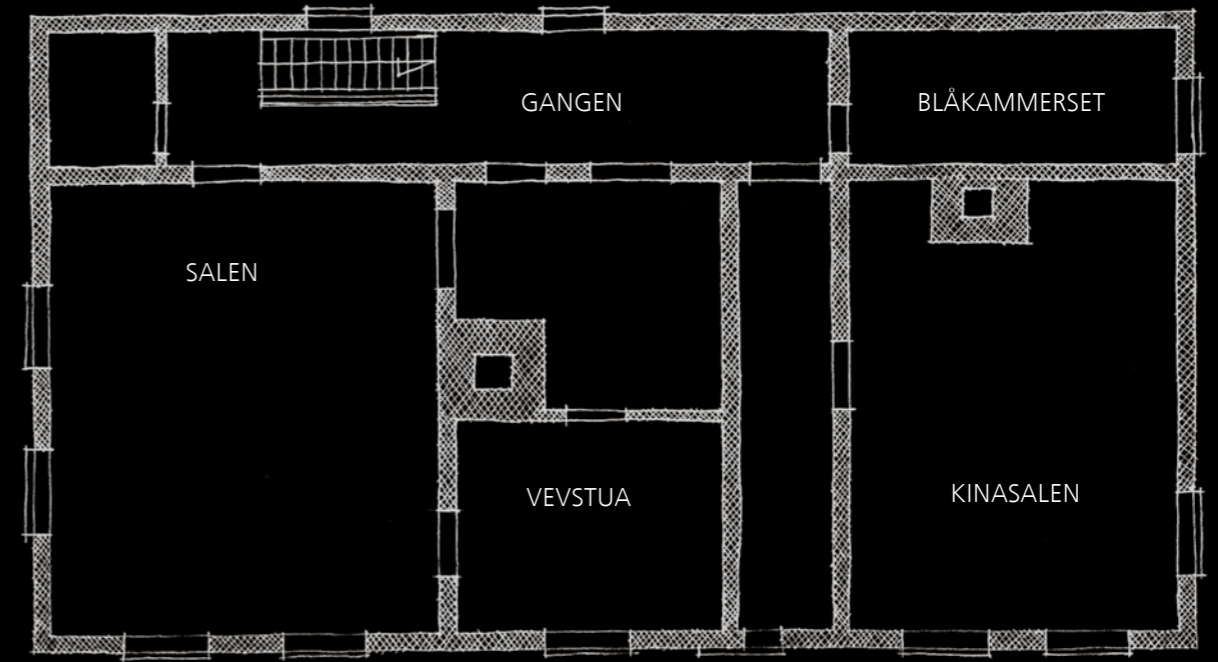

Fjøset 2008.

Av Merdøgaards jordvei har bare ca. ni mål vært dyrket. På gården var det fra Jacob Larssøns tid ei ku eller to. Tilleggsfor måtte hentes fra Tromøy. Over fjøset er høyloft. I 1769 var østveggen rødmalt. Panelet ble fornyet i 1950. I nyere tid dyrket familien poteter og hadde frukttrær, som det enda står rester av.

HOVEDBYGNING PLAN 1. ETASJE

HOVEDBYGNING PLAN 2. ETASJE

Merdøgaard

AUST-AGDER KULTURHISTORISKE SENTER